

УДК 378.6:61.0:355.01(477-651.2):005.59

DOI: [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2022.30.270654](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2022.30.270654)

МАРИНА ЖУКОВА

ORCID: 0000-0001-8386-1815

ІГОР МІЩЕНКО

ORCID: 0000-0003-4534-8732

ОКСАНА КОКОВСЬКА

ORCID: 0000-0002-8277-6229

ОЛЕНА ТКАЧЕНКО

ORCID: 0000-0003-2543-1782

Полтавський державний медичний університет

ПОШУК МОЖЛИВИХ ШЛЯХІВ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У МЕДИЧНИХ ВНЗ У РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО ЧАСУ В УКРАЇНІ

У публікації розкрито значення використання дистанційних технологій навчання у процесі підготовки майбутніх лікарів в умовах воєнного часу в Україні. Визначено місце та роль дистанційних технологій навчання у системі вищої освіти. Зазначено, що з розвитком технічних можливостей методики та технології навчання, засоби навчальної діяльності викладача змінюються. Наголошується на необхідності оволодіння викладачем медичного вузу сучасними інформаційно-комунікаційними та освітніми технологіями.

***Ключові слова:** вища медична освіта, цифрова освіта, дистанційне навчання, традиційне навчання, змішане навчання.*

Постановка проблеми. Медична освіта – одна з небагатьох, яку не можна отримати заочно. Однак, як бути, якщо спочатку всьому світу кинуте виклик масштабною пандемією Covid – 19, а потім відбулося повномасштабне віськове вторгнення на територію України та введення військового стану? Тому керівництвом країни та закладів вищої медичної освіти, щоб не зупинити учбовий процес, було ухвалено рішення про активне впровадження в педагогічний процес дистанційних форм навчання (з урахуванням забезпечення безпеки студентів і викладачів, профілактики інфекції). Досвід організації та реалізації педагогічного процесу в системі вищої медичної освіти в умовах воєнного часу в Україні ще не узагальнено та не проаналізовано. Проте вже зараз можна стверджувати, що крім шокового впливу на систему вищої медичної освіти в цілому, екстремальні умови цього часу дали істотний поштовх просуванню та розвитку різних форм і технологій дистанційної освіти.

Актуальність. Такі потужні виклики сьогодення, як всесвітня пандемія та військовий час, неабияк вплинули на освітнє медичне середовище, напрямки та методи наукових досліджень. Для того щоб адаптуватися і бути успішним, та й взагалі вижити, конче необхідні були зміни технологій навчання, які б поєднували перспективні результати дослідження когнітивної діяльності з можливостями негайного доступу до глобальної мережі інформації та знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні засади проблематики дослідження можливість навчання студентів закладів вищої медичної освіти у формі дистанційного навчання стали об'єктом дослідження у зв'язку з сучасними реаліями (всесвітня пандемія, військовий час). Вивченням впровадження дистанційного навчання в систему вищої медичної освіти займалися О. Г. Куш, В. М. Омелянчик, Г. І. Бессараб, Н. П. Жернова, Н. В. Степанова, М. А. Тихоновська, О. В. Морозова, І. Є. Сухомлінова (2017). Дослідження світового досвіду впровадження дистанційного навчання в медичній освіті проаналізували Шевченко О. С., Петренко В. І., Тодоріко Л. Д., Овчаренко І. А., Погорєлова О. О. (2020). Наслідки впровадження вимушеного дистанційного навчання у вищій медичній освіті проаналізували Тарасенко К.В., Павленко Г.П., Юдіна К.Є. (2022).

Мета статті - дослідити впровадження дистанційних форм навчання у систему вищої медичної освіти, які сприятимуть успішному навчанню студентів вищих медичних навчальних закладів і створенню інформаційно-освітнього середовища, яке буде забезпечувати успішність організації навчального процесу з використанням методів дистанційної освіти.

Виклад основного матеріалу. Традиційні методи навчання вищої школи вже не відповідають вимогам сучасності. Відмінність дистанційного навчання від традиційного зрозуміла, якщо розглянути їх з точки зору форм взаємодії викладача і студента. В основу традиційної моделі навчання покладено читання лекцій, проведення практичних, лабораторних занять, організація самостійної роботи студентів тощо. База навчання – книга і викладач, як інтерпретатор знання. Дистанційне ж навчання орієнтоване на впровадження в навчальний процес принципово відмінних моделей навчання, що передбачають зовсім інші види діяльності, які пов'язані з комп'ютерними та нетрадиційними технологіями. (Андрусенко, 2017, с. 10).

Обмежений доступ студентів до університетів у зв'язку з умовами воєнного часу в Україні викликало невизначеність та розбіжності щодо того, як організувати освітній процес. Адже існують відмінності в очікуваннях якості такого навчання через обмежене планування, технологічні аспекти, такі як доступність, безпека та авторське право, а також результати навчання. Викладачі вимушені активно працювати над тим, щоб адаптувати заплановані ними навчальні заходи до умов дистанційної освіти. Педагоги вищих навчальних закладів активно вивчають та втілюють у практику досвід українських та іноземних колег по впровадженню технологій дистанційного та змішаного навчання майбутніх лікарів з використанням можливостей різних цифрових платформ Zoom, Microsoft Teams, Google Classroom та ін., як нових форм професійної підготовки студентів. Застосування технологій дистанційного навчання у системі вищої медичної освіти, створює сучасний контент який використовуватимуть у процесі навчання майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах.

Під час швидкого розвитку технологій ключовими компетентностями особистості є вміння майбутніх лікарів оперувати та управляти інформацією, тому необхідно орієнтуватися на сучасні технології у навчальному процесі.

Сучасне покоління значно відрізняється від своїх попередників. Вони здатні сміливо та активно знаходити інформацію, яка їх цікавить, вільно орієнтуватися в різних комп'ютерних програмах та свідомо дивитися на життя. Елементи діджиталізації в освітньому середовищі набули вагомого значення. Одним із ключових аспектів навчання є здатність не здобувати знання в готовому вигляді, а

самостійно здійснювати ефективний інформаційний пошук із застосуванням сучасних онлайн-платформ та сервісів, розвиваючи при цьому навички, що стануть у нагоді під час побудови особистісної траєкторії розвитку професійного зростання. Використання та розвиток дистанційних технологій навчання відбувається поряд із традиційними. Але, дистанційне навчання дозволяє навчати і навчатися в індивідуальному режимі, незалежно від місця і часу, що має велике значення у складних умовах воєнного часу на території України.

Дистанційне навчання в усьому світі в сучасних реаліях вже стало повсякденним явищем. Цьому сприяло переведення закладів освіти в такий формат навчання під час пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 і загрозової епідеміологічної ситуації. Крім того, роль і значення дистанційного навчання значно актуалізувалися, зважаючи на воєнний стан на території України. Більшість вузів перейшла на роботу в онлайн-режимі. Як показала практика, найбільш підготовленими до навчання в цій складній ситуації виявилися ті заклади освіти та кафедри, які вже вели активну роботу зі створення та просування онлайн-курсів та програм.

Як правило, під дистанційним навчанням розуміють спеціально організований, цілеспрямований процес дистанційної взаємодії викладачів та студентів, спрямований на засвоєння знань, розвиток умінь і навичок. Дистанційне навчання – це така форма організації навчального процесу та педагогічна технологія, основою якої є керована самостійна робота студентів та широке застосування у навчанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Дистанційне навчання передбачає взаємодію не тільки учасників освітнього процесу, тобто не лише викладачів і студентів, але й безпосередню міжособистісну взаємодію між самими студентами.

Впровадження дистанційних технологій у навчальний процес спрямоване на глибше розуміння навчального матеріалу, формування таких компетенцій як: комунікативні (безпосереднє спілкування за допомогою засобів мережі), інформаційні (пошук інформації з різних джерел та можливість її критичного осмислення), самоосвіти (вміння навчатись самостійно). Якщо студент не навчиться самостійно приймати рішення, визначати зміст своєї навчальної діяльності та знаходити засоби її реалізації, він не зможе якісно оволодіти тією чи іншою дисципліною. Окрім того, дистанційне навчання виконує й виховну функцію – сприяє формуванню провідних якостей особистості: активність, самостійність, самовдосконалення, творчість (Куц, 2017, с. 86).

Дистанційне навчання у закладах вищої медичної освіти дозволило організувати навчально-виховний процес «на відстані» з використанням новітніх інформаційно-комунікаційних засобів та відкритим доступом до освітніх ресурсів. У поєднанні з традиційними формами, дистанційна освіта у вищому навчальному закладі може надати широкий спектр освітніх послуг як для студентів для набуття необхідних навичок та вмінь для майбутньої професійної діяльності, так і для викладачів з метою підвищення кваліфікації. Дистанційне навчання стало доступною можливістю здобути якісну вищу освіту в умовах сьогодення (Коковська, 2021, с. 137).

Технології дистанційного навчання складаються з педагогічних та інформаційних. Педагогічні технології дистанційного навчання – це технології опосередкованого активного спілкування викладачів зі студентами з використанням телекомунікаційного зв'язку та методології індивідуальної роботи студентів із структурованим навчальним матеріалом, представленим у

електронному вигляді. Інформаційні технології дистанційного навчання – це технології створення, передачі і збереження навчальних матеріалів, організації і супроводу навчального процесу дистанційного навчання за допомогою телекомунікаційного зв'язку.

Технології дистанційного навчання включають в себе індивідуалізований процес передачі та засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності майбутніх фахівців. Такі технології надають можливість проводити дистанційне навчання за допомогою Інтернету; урізноманітнювати засоби спілкування студентів і викладачів (електронна пошта, чат, форум, обмін файлами тощо); активізувати роль викладача і здійснювати повний контроль за процесом навчання; застосовувати багаторівневу систему тестування; поповнювати базу даних, накопичувати різнобічну статистику (Мищенко, 2021, с. 172).

Застосування дистанційних технологій у процесі навчання надає можливість для студентів обирати зручний час для вивчення й засвоєння навчальних дисциплін, що є дуже важливо у сучасних умовах воєнного стану в Україні, коли суспільство стикається з такими проблемами, як відсутність світла, інтернету, зв'язку. Це також дозволяє студентам самостійно здійснювати дистанційно-модульний контроль та аналіз своєї навчальної діяльності, а викладачам – систематично керувати навчальною роботою студентів, контролювати й аналізувати їх діяльність за кожним модулем навчальної дисципліни, що стимулює студента якісно засвоювати зміст вищої освіти. Дистанційні технології навчання включають також і роботу з електронним підручником, електронним навчальним посібником, електронною поштою, тематичними форумами (Куц, 2017, с. 88).

В сучасних реаліях до дистанційної освіти зосереджено максимум уваги, вона все більш вдосконалюється та стає цікавішою для користувачів. На сьогодні вже зареєстровано безліч платформ, які пропонують нові освітні можливості у вигляді курсів та навчальних програм. За сучасних умов дистанційна освіта стала важливою альтернативою традиційним формам навчання.

Поряд з перевагами дистанційного навчання, можна відзначити недоліки цієї системи навчання, до яких належать ізоляція, обумовлена переходом з медичного вузу в домашню обстановку, зменшення кількості дискусій з іншими студентами, підвищена залежність від електронної пошти та проблеми з безперервним доступом до Інтернету. Також, для успішної корекції навчання та адекватного оцінювання важливо мати безпосередній контакт із здобувачем. Крім того, неможливо точно перевірити, чи саме та людина працює, виконує завдання чи це робить хтось інший. Тому остаточний контроль якості знань все ж таки бажано проводити оффлайн, так як при дистанційному навчанні втрачається безпосередній контакт між викладачем та студентом. При тривалому дистанційному навчанні студент перестає правильно формулювати свої думки, висловлюватись та проводити дискусійне обговорення. Разом з тим, така форма навчання потребує свідомого і мотивованого підходу до отримання освіти. Можливість навчатися у зручний час може перетворитися не на систематичне навчання, а на постійну прокрастинацію цього виду діяльності. Саме тому дистанційна форма потребує особливої самоорганізованості та вміння розрахувати свій час (Коковська, 2022, с. 148).

Серйозним викликом для студентів виявилась відсутність живого контакту із одногрупниками та однокурсниками. Для тих, хто проживав у гуртожитку, ця проблема не була пріоритетною. Натомість, для них вагомим викликом стала

неможливість усамітнитися для «відвідування» навчальних занять. Присутніх інших студентів у кімнаті, з якими проживає здобувач освіти, перешкоджали якісному розумінню навчального матеріалу. Деякі студенти вказали на збільшення навантаження під час дистанційного навчання, інші самокритичні респонденти відмітили відсутність у них самоорганізованості та самодисципліни, що перешкоджали їм якісно навчатися. Небезпечна й така проблема дистанційної освіти як підміна понять: вільний доступ до інформації за допомогою смартфонів студенти сприймають як справжні особисті знання, це формує почуття хибної компетентності. У зв'язку з цим викладачеві не варто забувати і про виховні аспекти навчання, закликаючи студентів до свідомого оволодіння навчальним матеріалом, академічної чесності й відповідальності за знання, уміння й навички. Звісно, недоліком дистанційного навчання в медичному виші є відсутність можливості опанування й відпрацювання мануально-практичних навичок, виконання маніпуляцій під контролем і з допомогою викладача, що лежить у основі якісної підготовки фахівця-лікаря.(коковська) Тому, незважаючи на те, що дистанційне навчання забезпечує легкий доступ до навчальних матеріалів, можливість віртуально відвідувати заняття з дому, безпеку та зниження можливих ризиків на додаток до простоти засобів комунікації, його можна розглядати як тимчасовий метод екстреного реагування на несприятливі умови, що склалися в країні, особливо це стосується вищої медичної освіти, так як більшість формованих клінічних компетенцій майбутнього лікаря нерозривно пов'язана з очними формами навчання, що вимагають особистої присутності, це насамперед практичні маніпуляції та комунікативні навички.

Дедалі більшу роль у сучасній медичній освіті відіграватимуть технології змішаного навчання (англ. Blended learning) як одного з провідних трендів сучасної вищої освіти, яка найближчим часом не лише не втратить своєї актуальності, а й, навпаки, отримає потужний розвиток та широке впровадження у освітні програми медвузів. Змішане навчання ґрунтується на гнучкому комбінуванні (у різних пропорціях залежно від характеру (дисципліни) навчання в аудиторії із заняттями в мережі. В основі технологій змішаного навчання лежать такі принципи:

✓ **Послідовність.** Для отримання ефекту важливою є послідовність у викладанні: спочатку студент повинен сам попрацювати з матеріалом, потім отримати теоретичні знання від викладача і лише потім застосувати їх на практиці.

✓ **Наочність.** Завдяки сучасним інструментам електронного навчання можна створити базу знань, яка завжди буде у студента під рукою. На відміну від класичної моделі навчання, при змішаному навчанні студент має доступ до методичних матеріалів: відеоуроків, книг або тренажерів.

✓ **Практичне застосування.** Для засвоєння теорії є обов'язковими практичні заняття.

✓ **Безперервність.** Змішане навчання частково базується на принципах мікронавчання. Студент має постійний доступ до матеріалів навчального порталу та регулярно отримує таким чином нові навчальні завдання.

✓ **Підтримка.** У системі віддаленого навчання студент завжди може поставити запитання викладачеві та оперативно отримати відповідь, не чекаючи наступного очного заняття.

Слід зазначити, що змішане навчання передбачає не просто викладання матеріалів у електронному вигляді, а обов'язковий зворотній зв'язок студентів з

викладачем в електронній або очній формі. Після вивчення навчального матеріалу проводять аудиторні й позааудиторні контрольні заходи з метою перевірки навчальних досягнень студентів (Косаговская, 2021, с. 94).

Дистанційний освітній процес до початку війни здійснювався у 2-х режимах: - змішаному (лекції онлайн, практичні заняття оффлайн, тобто аудиторно) та онлайн (всі види навчальних занять проводилися онлайн). Але під час військового стану навчальний процес вимушений був здійснюватися виключно онлайн у синхронному та асинхронному режимах. Синхронний режим дозволяв студентам отримувати аудіовізуальну інформацію та ставити запитання викладачу через засоби телекомунікаційного зв'язку в реальному вимірі часу. В асинхронному режимі студенти отримували аудіовізуальний запис навчального матеріалу, з яким могли ознайомитися у зручний для себе час.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вплив пандемії, а потім військового стану в Україні на медичну освіту став безпрецедентним і створив унікальні проблеми. В зв'язку з чим виникла потреба сформувати нову освітню систему, яка була б безпечною, стійкою та обладнаною для всіх видів несподіваних сценаріїв у майбутньому. Тому інвестиції у віртуальне навчання затребувані вже сьогодні, оскільки йому судилося стати методом сучасної медичної освіти. Більше того, необхідно створювати більше онлайн-платформ, які були б зручні для студентів та викладачів, а також могли б використовуватися не тільки в екстрених випадках, а й у довгостроковому застосуванні. Однак слід знайти золоту середину між віртуальним навчанням та прямим особистим навчанням в аудиторіях. Більше того, студенти-медики повинні бути залучені до процесу прийняття рішень щодо майбутньої медичної освіти та відігравати активну роль, оскільки саме на них насамперед впливають наслідки таких рішень.

Список використаних джерел

- Андрусенко, Н. В. (2017). Дистанційна освіта в Україні. В кн. *Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія: матеріали міжвузівського вебінару* (с.10-12). Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ.
- Коковська, О. В., Міщенко, І. В., Павленко, Г. П., Жукова, М. Ю., Юдіна, К. Є. (2021). Перспективи дистанційного навчання в медичних закладах вищої освіти. В кн. *Реалії, проблеми та перспективи вищої медичної освіти: матеріали всеукр. навч.-наук. конф. з міжн. уч.* (с. 136-138). Полтава: РВВ УМСА.
- Коковська, О. В., Міщенко, І. В., Павленко, Г. П., Юдіна, К. Є. (2022). Дистанційне навчання: зворотний бік процесу передачі й засвоєння знань. В кн. *Сучасні тренди розвитку медичної освіти: перспективи і здобутки: матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. уч.* (с. 147-149). Полтава: ТОВ «АСМІ».
- Косаговская, И.И., Волчкова, Е.В., Мадьянова, В.В., Белая, О.Ф. (2021). Вызовы и возможности модели смешанного обучения в системе медицинского образования. *Инфекционные болезни: новости, мнения, обучение*, 2 (10), 87-98.
- Куш, О. Г., Омелянчик, В. М., Бессараб, Г. І., Жернова, Н. П., Степанова, Н. В., Тихоновська, М. А., Морозова, О. В., Сухомлінова, І. Є. (2017). Дистанційне навчання в системі медичної освіти. *Медична освіта*, 4, 85-89.
- Міщенко, І. В., Юдіна, К. Є., Жукова, М. Ю., Коковська, О. В. (2021). Дидактичні особливості дистанційного навчання в медичних ЗВО України. В кн. *Реалії, проблеми та перспективи вищої медичної освіти: матеріали. всеукр. навч.-наук. конф. з міжнар. уч.* (с. 171-173). Полтава: РВВ УМСА.

References

- Andrusenko, N.V. (2017). Dystantsiina osvita v Ukraini [Distance education in Ukraine]. In *Dystantsiine navchannia yak suchasna osvitnia tekhnolohiia [Distance learning as a*

- modern educational technology*]: materialy mizhvuzivskoho vebinaru (pp.10-12). Vinnytsia: VTEI KNTEU [in Ukrainian].
- Kokovska, O. V., Mishchenko, I. V., Pavlenko, H. P., Zhukova, M. Iu., & Yudina, K. Ie. (2021). Perspektyvy dystantsiinoho navchannia v medychnykh zakladakh vyshchoi osvity [Perspectives of distance learning in medical institutions of higher education]. In *Realii, problemy ta perspektyvy vyshchoi medychnoi osvity [Realities, problems and prospects of higher medical education]*: materialy vseukr. navch.-nauk. konf. z mizhn. uch. (pp. 136-138). Poltava: RVV UMSA [in Ukrainian].
- Kokovska, O. V., Mishchenko, I. V., Pavlenko, H. P., & Yudina, K. Ye. (2022). Dystantsiine navchannia: zворотnyi bik protsesu peredachi y zasvoiennia znan [Distance learning: the reverse side of the process of transfer and assimilation of knowledge]. In *Suchasni trendy rozvytku medychnoi osvity perspektyvy i zdotky [Modern trends in the development of medical education: prospects and achievements]*: materialy navch.-nauk. konf. z mizhnar. uch. (pp. 147-149). Poltava: TOV «ASMI» [in Ukrainian].
- Kosahovskaia, Y. Y., Volchkova, E. V., Madianova, V. V., & Belaia, O. F. (2021). Вызовы y vozmozhnomy modely smeshannoho obucheniya v systeme medytsynskoho obrazovaniya [Challenges and opportunities of the blended learning model in the system of medical education]. *Ynfektsionnye bolezny: novosty, mneniya, obuchenye [Infectious Diseases: news, opinions, training]*, 2 (10), 87-98 [in Russian].
- Kushch, O. H., Omelianchyk, V. M., Bessarab, H. I., Zhernova, N. P., Stepanova, N. V., Tykhonovska, M. A., Morozova, O. V.,... & Sukhomlina, I. Ye. (2017). Dystantsiine navchannia v systemi medychnoi osvity [Distance learning in the medical education system]. *Medychna osvita [Medical education]*, 4, 85-89 [in Ukrainian].
- Mishchenko, I. V., Yudina, K. Ie., Zhukova, M. Iu., & Kokovska, O. V. (2021). Dydaktychni osoblyvosti dystantsiinoho navchannia v medychnykh ZVO Ukrainy [Didactic features of distance learning in medical higher education institutions of Ukraine]. In *Realii, problemy ta perspektyvy vyshchoi medychnoi osvity [Realities, problems and prospects of higher medical education]*: materialy vseukr. navch.- nauk. konf. z mizhnar. uch. (pp. 171-173). Poltava: RVV UMSA [in Ukrainian].

ZHUKOVA M., MISHCHENKO I., KOKOVSKA O., TKACHENKO H.

Poltava State Medical University, Ukraine

THE SEARCH OF POSSIBLE WAYS TO SOLVE THE PROBLEMS OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN MEDICAL UNIVERSITIES IN THE REALITIES OF WARTIME IN UKRAINE

The publication reveals the importance of using remote learning technologies in the process of training future doctors in wartime conditions in Ukraine. The place and role of distance learning technologies in the system of higher education is defined. It is noted that with the development of the technical capabilities of teaching methods and technology, the means of the teacher's educational activity are changing. Emphasis is placed on the need for a medical university teacher to master modern information, communication and educational technologies. Although distance learning provides easy access to learning materials, the ability to virtually attend classes from home, safety and the reduction of possible risks in addition to the ease of communication, it can be considered as a temporary method of emergency response to adverse conditions that have developed in the country, this especially applies to higher medical education, as most of the formed clinical competencies of the future doctor are inextricably linked with face-to-face forms of education that require personal presence, primarily practical manipulations and communication skills. The impact of the pandemic and then the martial law in Ukraine on medical education became unprecedented and created unique problems. In connection with this, there was a need to form a new educational system that would be safe, sustainable and equipped for all kinds of unexpected scenarios in the future. Therefore, investments in virtual training are in demand today, as it is destined to become a method of modern medical education. Moreover, it is necessary to create more online platforms that are convenient for students and teachers, and can be used not only in emergency cases, but also in long-term use. However, a middle ground should be found

between virtual learning and direct face-to-face classroom learning. Moreover, medical students should be involved in the decision-making process regarding future medical education and play an active role, as they are the ones most affected by the consequences of such decisions.

Keywords: *higher medical education, digital education, distance learning, traditional learning, blended learning.*

Стаття надійшла до редакції 12.11.2022 р.